

FRANJEVAČKI SAMOSTAN SKAKAVA (DUBRAVE)

Andrija ZIRDUM

Kad se dvadesetak kilometara jugozapadno od Brčkog i rijeke Save prijeđe riječica Tinja, uđe se uz blage obronke Majevice u selo Gornja Skakava. Tu se na jednoj glavici obrasloj šumom – a naokolo su oranice i livade zaštićene brežuljcima Stjepkovicom, Prosjekom i Kosom – nalaze ruševine starog franjevačkog samostana i crkve sv. Franje. Narod to naziva „Zidine” i tu se od pamtivijeka okupljaju ljudi različitih vjeroispovijesti, mole se i čine zavjete, a u naše doba obično se okupljaju na Mladu nedjelju. Oko „Zidina” se isprepliću priče, anegdote i osobni doživljaji, a mnogi se od njih prepričavaju s koljena na koljeno. Zato je zanimljivo, barem kratko, pozabaviti se djelatnošću franjevacu u području koje zatvaraju rijeke Tinja, Sava i Bosna, s posebnim osvrtom na franjevački samostan u Skakavi.

1. DOLAZAK FRANJEVACA U BOSANSKU POSAVINU

U srednjem vijeku Bosanska Posavina bila je u sastavu Usorske banovine, a Usora se u povijesnim izvorima prvi put spominje 1225. u vezi s vjerskim problemima. Naime, ugarsko-hrvatski kralj Andrija II. darovao ju je kaločkom nadbiskupu Ugrinu pod uvjetom da iz nje očisti herezu.¹ Kasnije je Usora često mijenjala gospodare, a kratko vrijeme (1284–1316) bila je pod vlašću srpskog kralja Stjepana Dragutina. On se u korist svoga brata odrekao prijestolja i morao napustiti zemlju te je došao svom šurjaku Ladislavu IV. koji mu je – jer je za Stjepana bila udata njegova sestra Katarina – kao vazalu predao na upravu Mačvansko vojvodstvo, u što treba ubrojiti krajeve Usore i Soli.² Papa Nikola IV. želio je preko Jelene, majke Stjepanove i Milutinove, podrijetlom iz Francuske, postići da njezini sinovi prijeđu na katoličku vjeru. U tu su svrhu u sjeveroistočnu Bosnu došla dva franjevca (1288), čijim je radom – a naravno i nastojanjem majke Jelene i žene Katarine – Stjepan prihvatio katoličku vje-

1 D. Mandić, *Bosna i Hercegovina*, I, Chicago 1960, 115.

2 D. Kovačević-Kojić, *Gradska naselja srednjovjekovne Bosanske države*, Sarajevo 1978, 201.

ru. Na tu vijest papa je (15. 3. 1291) uzeo „u zaštitu sv. Petra” Stjepana, njegovu majku Jelenu i njegove zemlje.³

Nakon prihvaćanja katoličke vjere Stjepan Dragutin je nastojao iz svoga vojvodstva iskorijeniti – a ni ranije ih kao srpski kralj nije trpio – krivovjerje bosanskih krstjana. Preko svog legata, barskog nadbiskupa Marina Zaretića, tražio je od pape da u njegovo vojvodstvo pošalje nekoliko sposobnih svećenika koji govore jezikom bosanskog puka, da bi obratili krivovjerce. Papa Nikola IV. pisao je (23. 3. 1291) provincijalu hrvatske provincije da u Bosnu pošalje dva uzorna franjevca koji će tu raditi. Kasnije se broj franjevaca povećao pa je Stjepanov (+ 1316) životopisac arhiepiskop Danilo, govoreći o njegovoj djelatnosti, napisao da je za života mnogo heretika priveo apostolskoj Crkvi.⁴

2. DJELATNOST FRANJEVACA U BOSANSKOJ POSAVINI

Već je Stjepanov životopisac zabilježio prve uspjehe franjevaca u Bosni. A da je u sjeveroistočnoj Bosni bilo mnogo posla i da su ti krajevi bili gusto naseljeni, govori nam i prvi popis samostana bosanske vikarije u kome se na području između rijeka Spreče, Bosne, Save i Drine nalazi deset franjevačkih samostana.

A kad je govor o srednjovjekovnim samostanima, treba imati na umu da su prvi franjevci-misionari dolazili iz provincije Hrvatske, tj. iz gradova uz jadransku obalu. Vremenom se njihov broj povećavao dolaskom iz drugih evropskih zemalja, posebno Italije. U početku su imali prevodioce a kasnije su uglavnom naučili jezik pa su mogli sami propovijedati. Uskoro su počeli odgajati i domaće franjevce.

Prvi franjevci-misionari živjeli su u malim skupinama, provodili su više zajednički negoli samostanski život, a njihova povezanost često je bila osobnog karaktera. Isto tako treba imati na umu da je franjevački red od svojih početaka urbani red, što se osjećalo i u Bosni gdje su oni svoju djelatnost povezivali uz srednjovjekovne gradove, trgovačke centre – u kojima važnu ulogu igraju dubrovački trgovci – te gušće naseljena područja.

Od srednjovjekovnih franjevačkih samostanskih građevina u Bosni danas ništa nije sačuvano, ali ako gledamo druge franjevačke zgrade iz toga doba (npr. porcijunkulsku), možemo zaključiti da su srednjovjekovni bosanski samostani bili skromne građevine u skladu s franjevačkim idealima siromaštva. Samostanska zajednica, koja je imala barem dvanaest članova, bila je važnija od same građevine, a upravo takav život i rad odgovarali su potrebama katoličke Crkve u Bosni u vrijeme konfrontacije s pripadnicima Crkve bosanske, a i kasnije u doba turske uprave.

Prema popisu Bartola Pizanskog (1385) franjevački samostani u sjeveroistočnoj Bosni bili su podijeljeni u dvije kustodije: usorsku i mačvansku. Od usorske kustodije na bosanskom tlu navedeni su samostani: Modriča, Vrbica, Skakava i Bukovica.⁵ Od njih

3 D. Farlati, *Illyricum sacrum*, VII, 49.

4 D. Mandić, *Bosna i Hercegovina*, II, Chicago 1962, 42.

5 D. Mandić, *Franjevačka Bosna*, Rim 1968, 231.

četiri siguran lokalitet ima Skakava, a ostali su problematični i razni povjesničari su ih različito smještali. Ali kod određivanja lokaliteta starih samostana ne smiju odlučivati samo toponimi, nego treba uzeti u obzir i druge spomenute odrednice.

Modrički samostan nalazio se s desne strane rijeke Bosne, ali pravi lokalitet nije poznat. Nedaleko od njega bila je lijepa srednjovjekovna crkva za koju se misli da ju je sagradio ban Tvrtko I. Samostan je bio često izložen neprilikama, rušen i paljen, te obnavljan sve do bečkog rata (1685) kad su ga franjevci napustili, prešli rijeku Savu, nastanili se u Kopanici a odatle se (1714) preselili u Đakovo.⁶

Samostan Vrbicu D. Mandić stavlja u plehanski kraj, A. Handžić kod Bosanskih Podgajaca,⁷ a meni se čini, prateći redosljed B. Pizanskog i tadašnje putne pravce, da bi samostan Vrbica morao biti u okolici Srebrenika. Na to navodi i činjenica što je Srebrenik najčuvaniji grad i najvažnije obrambeno uporište cijelog područja a od 1464. sjedište Srebreničke banovine.⁸ Da je u predgrađu Srebrenika mogao biti samostan, navodi me naziv potoka koji protječe ispod grada (zove se Vrbenica), a još više župa Dragunja koja tijekom 16. i 17. stoljeća nastavlja franjevačku pastoralnu djelatnost u tom kraju. Tako, čini se, iz predgrađa Srebrenika franjevci se povlače u Dragunju, slično kao što iz Skakave prenose centar u Bijelu, odnosno Dubrave.

Naziva Bukovica, Bukovac, Bukvik ima na mnogo mjesta zbog okolnih bukovih šuma, a samostan Bukovicu, čini se, treba tražiti negdje u okolici Brčkog. Tu je od srednjeg vijeka, sve do bečkog rata, bila utvrda a pod njom i oko nje naselja. Na takav zaključak potiče župa Brka (Brčko) u 16. i 17. st. A. Benković piše da je malo neobično da se u 17. st. dvije župe nalaze tako blizu jedna drugoj kao Bijela i Brka,⁹ a to se može protumačiti time što su one nastavljači samostanske djelatnosti Skakave, odnosno Bukovice.

3. RUŠENJE SAMOSTANA U SKAKAVI

Od popisa B. Pizanskog do druge polovice 16. st., tj. puna dva stoljeća, nema službenih popisa bosanskih samostana. Kroz to vrijeme mnogo se toga sudbonosnog zbilo pa se slika franjevačke zajednice u Bosni temeljito izmijenila. U povijesnim izvorima, posebice u ostavštinama dobrovačkih trgovaca, spominju se neki samostani srednje i zapadne Bosne, ali to ne znači da su samostani sjeveroistočne Bosne rano bili uništeni. Istina, ti krajevi su tijekom 15. i početkom 16. st. bili izloženi ugarskim, bosanskim, srpskim a najčešće turskim vojnim pohodima. Neki od njih bili su osvajačke i, još gore, pljačkaške naravi. Tako je sredinom 1405. ugarska vojska na čelu s Ivanom Morovićkim provalila u Usoru te opljačkala i popalila cijeli kraj. Nešto kasnije sličan pohod

---

6 B. Benić, *Ljetopis sutjeskog samostana*, Sarajevo 1979, 99.

7 D. Mandić, *Franjevačka Bosna*, 232; A. Handžić, *Tuzla i njena okolina u XVI, vijeku*, Sarajevo 1975, 86.

8 D. Kovačević-Kojić, n. dj., 84.

9 A. Benković, *Gorice u Posavini*, Gorice 1968, 39;

učinio je kralj Žigmund a pod Doborom, prema nekim procjenama, pobio oko 170 bosanskih vlastelina. 1414. u Bosnu sa tri strane upadaju Turci, uglavnom zbog pljačke; 1426. Usora je stradala jer su kroz nju prošli i pljačkali je oko četiri tisuće turskih vojnika, a deset godina kasnije u pohodu turske vojske porušeno je 16 franjevačkih samostana pa je papa Eugen IV. dopustio franjevcima bosanske vikarije da u Prekosavlju mogu podići sedam novih. U vrijeme pohoda Mehmeda II. i pada bosanskog kraljevstva nastradalo je preko 30 franjevačkih samostana, kako stoji u buli pape Pavla II. od 9. 8. 1467.¹⁰

Vojni pohodi i pljačke škodili su samostanima ali ih nisu potpuno uništavali. Čim bi neka vojska prošla i nastupio barem kratak miran period, franjevci bi s vjernicima popravljali ili ponovno gradili svoj samostan. Tako je to bilo i sa samostanima u Bosanskoj Posavini. Poslije podjele bosanske vikarije 1447, kad je otcijepljena mađarska vikarija koja je uzela sve samostane sjeverno od Save, došlo je 1448. do preuredbe bosanske vikarije pa su preostali samostani usorske i mačvanske kustodije ujedinjeni u jednu usorsku kustodiju, jer je većina očuvanih samostana pripadala staroj Usori. Sijelo kustodije bilo je u samostanu sv. Marije u Zvorniku, koja će se kasnije zvati kustodijom sv. Marije. Njezin kustos Jakov od Usore potpisan je među bosanskim kustosima u darovnici kralja Stjepana Tomaša svome stricu Radivoju 18. 9. 1461, a kustodija se spominje i u Pašmanskome zapisniku.¹¹

Na općem saboru opservanata u Firenci (1493) bosanska vikarija imala je 24 samostana i 270 franjevaca. Tu je zaključeno da kustosi bosanske, odnosno zvorničke kustodije budu povjerenici bosanskog vikara svaki na svom području, jer su bosanski vikar i većina samostana bili još uvijek pod kršćanskim vladarima. A kad je vikarija (1514) podijeljena na Bosnu Srebreu i Bosnu Hrvatsku, zvornička kustodija ostala je u sastavu Bosne Srebrene.

Samostan u Skakavi proživljavao je sudbinu Bosne i bosanske vikarije. On je 1464. ostao pod kršćanskim vladarom, u Srebreničkoj banovini koju je skupa s Jajačkom osnovao kralj Matija Korvin da štiti ugarske zemlje. Godine 1512. turska vojska zauzela je Srebrenik i postupno pokorila ostale dijelove banovine. Tada je pred turskom vojskom opustjelo područje Bosanske Posavine i tu četrdesetih godina 16. st. počinju doseljavati Vlasi. U prijelaznom periodu, tj. poslije pada Srebreničke banovine, morao je biti porušen i napušten samostan u Skakavi. Velik dio pučanstva s grupom franjevaca povukao se prema sjeveru, a jedna grupa franjevaca i puka ostaje na svojim posjedima pod turskom vlašću.

Samostan u Skakavi je srušen i opustio, ali su franjevci ostali u Bosanskoj Posavini. Kao dokaz za to, što će se kasnije i bolje očitovati, mogu poslužiti turski popisi iz kojih se vidi da je od svih nahijâ sredinom 16. st. Nenavište (kraj između rijeka Tinje, Save i Bosne) najmanje zahvatio proces islamizacije.

---

10 P. Živković, *Tvrtko II. Tvrtković*, Sarajevo 1981, 50, 58, 114, 180, 184 – 187; D. Mandić, *Franjevačka Bošna*, 102, 131, bilj. 391.

11 D. Mandić, n. dj., 242 – 243.

Ne znamo kojem su se samostanu priključili franjevci skakavskog samostana nakon što je njihov bio porušen. U prvoj polovici 16. st. moralo je biti čestih pomicanja i preuredbi. Tako se zbornički samostan sv. Marije iz Zvornika (1538) preselio u Gornju Tuzlu, a iz Gornje Tuzle, već nakon tri godine, svi sele u Gradovrh gdje oko 1541. podižu crkvu i samostan sv. Marije. Prema turskim popisima u drugoj polovici 16. st. u sjeveroistočnoj Bosni bili su franjevački samostani u Srebrenici, Gradovrhu, Donjoj Tuzli, Modriči i Koraju.¹² Vremenom tuzlanski samostani postaju centri za franjevačku djelatnost u Bosanskoj Posavini. Jedan dokument iz 1581. potpisali su gvardijan i knezovi „...Dolnih soli i od svih sela, koi su okolo otu Soli, okolo pedeset mila Karstiani...”.¹³

4. SKAKAVA – BIJELA – DUBRAVE

U izvješću biskupa F. Balićevića (1600) od 107 svećenika franjevaca Bosne Srebrene deset ih djeluje na području gradovrškog samostana koji je služio Bosansku Posavinu.¹⁴ A nešto kasnije (1623) isti samostan ima 14 franjevaca i služi župe: Dragunju, Korenitu, Bijelu i Brku.¹⁵ Biskup J. Lučić u svom izvješću 20. 9. 1638. piše: „31. srpnja bio sam u župi Skakava, koja pripada samostanu u Gradovrhu; ona nema crkve ali ima tragove porušene crkve, a vjernike služi Matej Paličanin. Tu sam u vrijeme svečane mise, gdje mi je asistiralo 12 svećenika, podijelio sakramenat potvrde za 253 osobe.”¹⁶ Nešto kasnije isti biskup izvještava o čudotvornoj Gospinoj slici a u tom izvješću uz njega je potpisan i Nikola Kulienović, bivši definator i vizitator provincije, rodom iz Skakave.¹⁷

Da je u samostanu i crkvi u Skakavi bila živa tradicija, vidimo iz izvješća biskupa Nikole Ogramića-Olovčića. On je u studenom 1674. boravio u župi Bijela te piše: „U selu ove župe, koje se zove Skakava, nalazi se franjevački samostan i crkva koje su u stara vremena Turci posve porušili, a porušeni zidovi i sada strše. Ovdje nema druge crkve. Vjernika je 995 od kojih sam sada krizmao 736. Ostali stanovnici su većinom muslimani i pravoslavni, koji su – gotovo svi – prije nekoliko vremena bili katolici.”¹⁸

U vrijeme bečkog rata (1683–1699) iselila se velika većina katolika iz sjeveroistočne Bosne i ugasili se samostani u Srebrenici, Donjoj Tuzli, Gradovrhu i gotovo sve župe toga kraja. Na cijelom području ostale su dvije župe: Tuzla i Bijela, koja je jedno vrijeme – jer je obuhvaćala sve ravničaste krajeve – nazivana Ravne. Služila su je dvojica

12 A. Handžić, n. dj., 85–91.

13 E. Fermendžin, „*Chronicon observantis provinciae Bosnae Argentinae*”; *Starine*, XXII/1890/, 29.

14 K. Horvat, „*Novi historijski spomenici...*”, GZM, XXI/1909/, 72–73.

15 B. Pandžić, „*Relatio de provinciae Bosna Argentina O. F. M. an. 1623*”, Mandićev zbornik, Rim 1965, 222.

16 ARCH. PROP., SOCG, vol. 263, f. 183v.

17 E. Fermendžin, *Acta Bosnae*, Zagreb 1892, 429.

18 ARCH. PROP., SC, Bosnia, vol. 2, f. 836rv.

franjevaca koji su, poslije nove podjele pastoralne djelatnosti između tri bosanska samostana, pripali sutješkom samostanu. U Bijeloj krizmu nije obavljao gore spomenuti Nikola Ogramić-Olovčić pa je biskup P. Dragičević u srpnju 1742. boravio sedam dana i krizmao 930 katolika. Istodobno je od župe Bijela odijelio župu Štrepce (Zovik).¹⁹

Prema popisu biskupa M. Bogdanovića (1768) župa Bijela obuhvaća ogromno područje (Bijela, Skakava Gornja, Dubrave, Vukšić, Skakava Donja, Hrgovi, Seona, Babunovići, Špionica, Turić, Bubalovbok, Tolisa, Domaljevac, Grobnice, Skar, Prud, Trgovište, Vidovice, Oštra Luka, Tramošnica, Slatina, Garevo) sa 472 katoličke kuće i 3420 katolika. Gornja Skakava imala je 22 kuće i 184 katolika, a u Skakavi se, bilježi Lastrić (1776), „i danas vide ostaci ruševina (samostana i crkve) i na svetkovinu sv. Franje Serafskog tu se drži misa i bude sajam, kao vašar...”.²⁰

U doba biskupa Miletića (1813) od Bijele je već bila odijeljena Tramošnica sa samostalnom kepelanijom Garevo, a središte župe preneseno je u Dubrave. Župa je obuhvaćala: Dubrave, Bijelu, Blaževo, Gornje i Donje Hrgove, Špionicu, Gornju i Donju Skakavu, Seonjake, Vukšić, Žabar i Marković, a imala je 476 katoličkih kuća i 3249 katolika.²¹

Sredinom 19. st. u župi Dubrave sagrađena je drvena crkvica, a kasnije su je (1870) sagradili od kamena; sadašnja crkva napravljena je 1927. godine. Slično je bilo i sa župnom kućom. Najprije je bila drvena (1846), početkom stoljeća (1906) napravljena je veća i bolja,²² a 1978. dovršena je nova kuća u Dubravama. U selu Bijela 1979. pokrivena je nova filijalna crkva.

---

19 L. Daković, *Prilozi za demografsku i onomastičku građu BiH*, Sarajevo 1979, 588–619.

20 D. Mandić, *Chroati catholici Bosnae et Hercegovinae*, Roma 1962, 201–207; F. Lastrić, *Pregled starina Bosanske provincije*, Sarajevo 1977, 117.

21 ARCH. PROP. Acta, vol. 179, 46ov.

22 *Conspectus historicus... Bosnae Argentinae 1935*, Beograd 1936, 109.

ZUSAMMENFASSUNG

Im Dorf SKAKAVA, unweit von Brčko, sind noch heute die Überreste eines Franziskanerklosters sowie zu ihm gehörender Kirche aus dem Mittelalter zu sehen. Diese Tatsache veranlasste eine gründliche Untersuchung der historischen Quellen sowie der erreichbaren Literatur über die Tätigkeit der Franziskaner im bosnischen Teil der Sava-Ebene, besonders im Gebiet zwischen den Flüssen Tinja, Sava und Bosna.

Neben dem erwähnten Kloster in Skakava haben die Franziskaner in dieser Gegend noch drei Klöster gehabt, die alle entweder während des Widerstandskampfs gegen die Türken oder später in der Zeit der türkischen Besetzung zerstört wurden. In der Zeit der türkischen Besetzung wurden die katholischen Kroaten mehrmals gezwungen, ihr Gebiet in dieser Gegend zu verlassen und über die Sava, ins Kroatien auszuwandern. Den Franziskanern ist es trotzdem gelungen, ihre Tätigkeit in dieser Gegend bis heute ununterbrochen auszuüben.